

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آثار اجتماعی ترک زکات از منظر قرآن و سنت

* ماه طلا جریده

چکیده

زکات یکی از فروع دین اسلام است و از ضروریات این دین می باشد، و یکی از عوامل مهم عدالت اجتماعی و مبارزه با فقر و محرومیت و پر کردن فاصله های طبقاتی و تقویت بنیه ی مالی حکومت اسلامی و پاکسازی روح و جان از حُب دنیا و مال پرستی و خلاصه وسیله ی بسیار موثری برای قرب الهی است. امروزه متأسفانه بعضی از مردم در پرداخت زکات کم کاری می کنند یا اصلاً به آن اهمیت نمی دهند بنابراین لازم است آثار اجتماعی ترک زکات از منظر قرآن و سنت بیان گردد. در بسیاری از روایات اسلامی تعبیراتی آمده است که نشان می دهد ترک زکات در سرحد کفر است. اسلام به پیوند تمام انسان ها با یکدیگر از جمله ثروتمندان با فقرا اهمیت بسزایی می دهد. بنابراین اسلام از ثروتمندان خواسته که زکات را به صورت مالیات سرانه پردازند و فقرا را در زندگی خود دخیل نمایند. این مقاله به روش توصیفی - تحلیلی و به روش کتابخانه ای گردآوری شده است که حاصل آن چنین است: تلف شدن اموال، هزینه در راه گناه، کمبود و قحطی، رفع برکت از زمین، مصرف شدن اموال در طریق باطل، مرگ چهارپایان، پیدایش فقر، قبول نشدن نماز و عبادات... از مهم ترین آثار اجتماعی ترک زکات است.

کلید واژه ها: آثار، ترک زکات، اجتماع انسانی، گناهان کبیره

* طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه حضرت رقیه (سلام علیها) برازجان

مقدمه

زکات به عنوان عامل تقلیل ناپذیر و کمیته سیاست مالی دولت اسلامی دانست و این نظر رایج رد می شود که سیاست های مالی در دولت اسلامی محدود به زکات است بلکه به عکس مسلم می داند که بسیج منابع بیشتری برای تولید (کالاهای اجتماعی) توسط دولت در جامعه اسلامی جایز و حتی گاهی مطلوب است.

در حال حاضر به نظر می رسد که کمترین توجه به مسئله پرداخت از سوی دولت اسلامی و مردم می شود و به گونه ای جزء احکام و قوانینی است که تعطیل شده است. هرچند سالیان اخیر از سوی برخی از دلسوزان با تبلیغ و تشویق مردم توانستند گام هایی در احیای این واجب شرعی بردارند ولی هنوز در آغاز راه است و نیازمند توجه و اهتمام خاص همگانی است تا مردم آن را همانند نماز و روزه مورد توجه و عمل قرار دهند و از آن غافل نشوند. مقالات و تحقیقات زیادی نوشته شده است که در آنها به صورت مفصل در مورد زکات و پرداخت فقه و فلسفه زکات و سیاست های کلی زکات و عدم پرداخت زکات و اثرات آن بر جامعه انسانی در آیات و روایات بحث شده و ما در این مقاله به صورت مختصر و مفید اثرات اجتماعی ترک در آیات و روایات را مورد بحث و بررسی قرار داده ایم.

در آیات و روایات زیادی و همچنین کتب متعددی به این مسئله اشاره شده است. در این مقاله بعد از مفهوم شناسی زکات، به بیان فقه زکات و فلسفه تشریح زکات پرداخته و سپس اهمیت زکات را گفته و بعد از آن مشمولان وجوب زکات را بیان می کند و بعد به آثار و برکات پرداخت زکات اشاره می کند و در آخر به آثار اجتماعی ترک زکات از منظر آیات و روایات پرداخته است.

و اما کتاب هایی که در این زمینه نوشته شده از جمله: آقای ابراهیمی در کتاب نظام اقتصادی اسلام در مورد معنای زکات اینگونه بیان می کند که: زکات دهنده با خارج کردن زکات به فقراء به آن مال برکت می دهد و هم می تواند تطهیر و اصلاح باشد یعنی زکات دهنده مالش را از پلیدی خارج کرده و آن را پاک و طاهر می کند. بنابراین زکات در لسان القرآن به معنای مقداری از مال است که نتیجه معنوی آن معانی لغوی است که در قرآن آمده است. معانی همچون پاکی و طهارت، مدح، صلاح و عمل صالح، رحمت، نما و رشد.^۱

آقای مدیر شانه چی در کتاب تاریخ فقه و مذاهب اسلامی نوشته است که: از آنجا که نظام حکومتی اسلام بدون بودجه و اقتصاد، قدرت قیام و پابرجایی ندارد و نیازمند به مال و ثروت است، اسلام در جهت تامین آن راه هایی قرار داده که از جمله آنها (پرداخت زکات) است و آن علاوه بر برپایی حکومت، از مهمترین عوامل مهم عدالت اجتماعی و مبارزه با فقر و محرومیت و پر کردن فاصله طبقاتی و پاکسازی روح و جان مردم از

۱. ابراهیمی، نظام اقتصادی اسلام، ج ۵، ص ۴۶

حب دنیا و مال پرستی و وسیله بسیار موثری برای قرب به خداست. زکات در آغاز فقط «زکات فطره» واجب بود و بعداً زکات اموال نیز واجب گردید.^۱

آقای بی آزارشیرازی در کتاب رساله نوین آورده: در مالی که بخشیده شده و یا قرض داده شده زکات واجب نیست مگر بعد از دریافت آن، همچنین در مالی که وصیت شده مگر بعد از وفات و قبول وصی که در این هنگام آن مال در ملکیت وصی در می آید.^۲

آقای موسوی در کتاب زکات در اسلام: راهکارهای ترویج فرهنگ زکات اینگونه نوشته: یکی از دلایل فقر و ناداری و قحطی و گرسنگی در سرزمین‌های اسلامی، زیر پا گذاشتن احکام الهی و نپرداختن زکات است و کسانی که زکات نمی دهند، در پیدایش و گسترش فقر، گرسنگی و مرگ و میر مسلمانان جهان نقش اساسی دارند.^۳

پرداخت نکردن زکات، نوعی سرقت است. در حدیث آمده: «سه نوع دزد و سارق داریم که یکی از آنان کسی است که زکات نمی دهد». نپرداختن زکات، خیانت و شرک به خداوند است.^۴

آقای حسینی اصفهانی در کتاب جهاد اقتصادی آورده است که: انفاق های مالی در راه خداوند، یکی از روشن ترین نشانه های ایثار و گذشت و عشق به خدا است، چرا که مال از محبوب ترین امور نزد انسان است و انفاق و ترک انفاق نمونه و مصداق شاخصی برای شرک و ایمان می باشد تا آنجا که برخی اموال خویش را از جان خود محبوب تر دارند که به کثرت دیده شده است.^۵

پژوهش حاضر در پنج محور به بررسی آثار اجتماعی ترک زکات از منظر آیات و روایات اشاره دارد:

۱. مفهوم شناسی

۲. آثار و برکات پرداخت زکات

۳. آثار اجتماعی ترک زکات از منظر آیات و روایات

۱. مدیر شانه چی، تاریخ فقه و مذاهب اسلامی، ص ۵۱

۲. بی آزارشیرازی، رساله نوین، ص ۸۳

۳. موسوی، زکات در اسلام: راهکارهای ترویج فرهنگ زکات، ص ۴۷

۴. قرائتی، خمس و زکات، ص ۳۷

۵. حسینی اصفهانی، جهاد اقتصادی، ص ۱۷۴

۱. مفهوم شناسی

۱-۱- زکات در لغت

زکاء، زُکوی، رشد و نمو یافتن، صلاحیت یافتن و قابل بهره برداری شدن، طاهر و پاکیزه گردیدن.^۱
خلاصه چیزی، برگزیده ی شیئی.^۲

۱-۲- زکات در اصطلاح

آنچه به حکم شرع به درویش و مستحق دهند و این کار بر مسلمانان فرض است زکات بر میوه هایی که برای خوردن عمل آورده شوند و بر میوه های دیگر نظیر انگور، خرما، شتر، گاو، بز، گوسفند و حیوانات اهلی و زر و سیم و مال التجاره تعلق می گیرد و زکات هر یک از این ها نصابی است.^۳

زکات که از آن تعبیر به قَدْرُ الْمُخْرَجِ مِنَ الْمَالِ شده از ریشه لغوی گرفته شده است که هم می تواند به معنای زیادی باشد. به این معنا که زکات دهنده با خارج کردن زکات به فقراء به آن مال برکت می دهد و هم می تواند تطهیر و اصلاح باشد یعنی زکات دهنده مالش را از پلیدی خارج کرده و آن را پاک و طاهر می کند. بنابراین زکات در لسان القرآن به معنای مقداری از مال است که نتیجه معنوی آن معانی لغوی است که در قرآن آمده است. معانی همچون پاکی و طهارت، مدح، صلاح و عمل صالح، رحمت، نما و رشد.^۴

زکات یکی از فروع دین اسلام است و از ضروریات این دین می باشد، که انکار آن در حدّ کفر و مُنکِر است. این واژه ۳۲ بار در قرآن کریم آمده است و در اکثر آیات به اداء فریضه دینی امر شده و در آیاتی سخت بر آن تاکید شده است.^۵

«وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاٰعِينَ؛ و نماز به پا دارید و زکات بپردازید و همراه با رکوع کنندگان رکوع کنید.»^۶

۱. حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۶، ص ۴۱

۲. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۲۲۵

۳. معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۲۲۵

۴. ابراهیمی، نظام اقتصادی اسلام، ج ۵، ص ۴۶

۵. حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۶، ص ۴۲

۶. بقره، آیه ۴۳

ترک انفاق نمونه و مصداق شاخصی برای شرک و ایمان می باشد تا آنجا که برخی اموال خویش را از جان خود محبوب تر دارند که به کثرت دیده شده است.^۱

همین دلیل در ردیف عدم ایمان به معاد ذکر شده است تا ترک زکات توأم با انکار وجوب آن است. نکته دیگری که می تواند به روشن شدن تفسیر آیه کمک کند این است که زکات در میان دستورات اسلام وضع خاصی دارد و پرداختن آن نشانه به رسمیت شناختن حکومت اسلامی بوده است و ترک آن غالباً نوعی طغیان و سرکشی بر ضد حکومت اسلامی موجب کفر است.^۲

خداوند به صراحت در آیات ۵۷ تا ۸۰ سوره توبه ترک زکات را عامل محرومیت انسان از هدایت خاص برمی شمرد، امام صادق (علیه السلام) ترک زکات را از گناهان کبیره دانسته اند. در اخبار تعبیراتی در ترک زکات آمده است که نشان می دهد ترک زکات در سرحد کفر است. از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است خداوند عزیز و بزرگ برای فقیران در اموال ثروتمندان فریضه ای را قرار داده است که جز با اداء آن شایسته ستایش نیستند و آن زکات است که به وسیله آن خون خود را حفظ می کنند و نام مسلمان بر آنها گذارده می شود.

زکات یکی از عوامل مهم عدالت اجتماعی و مبارزه با فقر و محرومیت و پر کردن فاصله های طبقاتی و تقویت بنیه ی مالی حکومت اسلامی و پاکسازی روح و جان از حُب دنیا و مال پرستی و خلاصه وسیله ی بسیار موثری برای قرب الهی است. در بسیاری از روایات اسلامی تعبیراتی آمده است که نشان می دهد ترک زکات در سرحد کفر است. آنچه از عقوبت های ترک زکات ذکر شده که از گناهان کبیره و موجب فسق است، در صورتی که اعتقاد به وجوبش داشته باشد و به واسطه ی بخل داشتن زکات ندهد ولی اگر ندادن زکات به سبب نداشتن اعتقاد به وجوب آن باشد پس کافر و نجس است زیرا وجوب زکات مانند نماز از ضروریات دین است و هر کسی منکر یکی از ضروریات دین بشود، از اسلام خارج است و انکار وجوب زکات است روایاتی که در آنها به کفر مانع الزکوه تصریح شده است.^۳

از روایات متعددی که آمده است دانسته می شود که مانع الزکوه و همچنین ترک نماز و ترک حج، هرگاه از روی انکار باشد کافرند، یعنی چنانکه در آخرت از برکات اسلام که نجات از آتش محرومند، در دنیا هم از احکام ظاهریه اسلام که طهارت و جواز نکاح و توارث و تطهیر آنهاست محرومند. و هرگاه از روی انکار نباشد بلکه به سبب بخل و مسامحه کاری باشد هرچند کافر نبوده و ظاهراً مسلمانند، لیکن در حقیقت و به حسب باطن

۱. حسینی اصفهانی، جهاد اقتصادی، ص ۱۷۴

۲. همان، ص ۱۷۵

۳. دستغیب، گناهان کبیره، ص ۲۰۶

دارای مرتبه ای از مراتب شرک و کفرند و اگر با ایمان از دنیا بروند به عقوبت های شدیدی که وعده داده شده اند معذب خواهند بود.^۱

شیخ کلینی از حضرت صادق (علیه السلام) روایت کرده است که فرمود: هر کس منع کند و ندهد یک قیراط از زکات را، پس وقت مردن می خواهد به مذهب یهود بمیرد یا به مذهب نصاری.^۲

از بیانات گذشته روشن شد که زکات حق اجتماعی است و قانون عدالت حکم می کند که هر کس مال زکوی دارد و شرایط زکات در او جمع است به جامعه مدیون است و بدهکار است نسبت به اندازه ی مقرر زکات مانند آنچه را به کارگر زراعت در برابر مزدکار و ابزار بدهکار است و وظیفه اوست که خود دنبال بستانکار برود و به او بپردازد و اگر نپرداخت حق مردم را خورده است و برده است مانند بدهکاری که پولی وام گرفته و ندهد و ادای زکات و صرف آن در مصارف مقرر هیچ گونه افتخاری جز همان تسویه حساب بدهکاری ندارد و البته چون صرف زکات در مصارف خود یک امر عمومی و اجتماعی است و فرد به تنهایی نمی تواند از عمده ی آن، چنانچه شاید برآید این زکات به بیت المال مسلمین و زیر نظر پیغمبر یا امام (علیه السلام) پرداخت شود تا بهتر به مصرف برود و در صورتی که پیغمبر نباشد و امام هم در دسترس نباشد اگر حکومت اسلامی جامع الشرائطی وجود داشته باشد به او پرداخت می شود و در درجه ی چهارم به شخص فقیه قادر بر صرف در مصارف و در درجه ی پنجم خود صاحب مال زکوی می تواند متصدی صرف آن در مصارف مقرر شود.^۳

۱. همان، ص ۲۰۸

۲. قمی، چهل حدیث، ص ۱۱

۳. کلینی، اصول کافی، ص ۸۵۴

نتیجه

از آنجا که نظام حکومتی اسلام بدون بودجه و اقتصاد، قدرت قیام و پابرجایی ندارد و نیازمند به مال و ثروت است، اسلام در جهت تامین آن راه هایی قرار داده که از جمله آنها (پرداخت زکات) است و آن علاوه بر برپایی حکومت، از مهمترین عوامل مهم عدالت اجتماعی و مبارزه با فقر و محرومیت و پر کردن فاصله طبقاتی و پاکسازی روح و جان مردم از حب دنیا و مال پرستی و وسیله بسیار موثری برای قرب به خداست.

در اکثر آیات به اداء فریضه دینی امر شده و در آیاتی سخت بر آن تاکید شده است. و همچنین از روایات به خوبی فهمیده می شود که انگیزه وجوب زکات برآوردن نیاز نیازمندان است و رساندن سطح زندگانی آنان، به سطح زندگی مردمان میان حال، بی شک تحقق چنین هدفی، بر عهده دولت اسلامی قرار دارد. حاکم اسلامی باید زمینه اجرای این تعادل اقتصادی را فراهم و فقر و محرومیت را ریشه کن می سازد. بنابراین زکات از نظر منابع دینی برای یاری فقرا و امتحان واجدین شرایط واجب و لازم شمرده شده است و تخلف از آن حرام و دارای عقوبت است.

از آثار پرداخت زکات که به شخص و جامعه ایمانی و عامل به زکات می رسد می توان به قوام و سامان یابی جامعه و امور اجتماعی آن از راه پرداخت زکات اشاره کرد. از دیدگاه اقتصادی، پرداخت زکات دارای برخی آثار مثبت و مفید برای جامعه اسلامی می باشد که مهمترین آنها به شرح زیر است: تاثیر زکات بر مصرف و سرمایه گذاری و تاثیر زکات بر سطح اشتغال و ایجاد توازن اقتصادی و توزیع عادلانه درآمد.

نپرداختن زکات نوعی سرپیچی از دستور الهی است که آثار ذاتی زیان باری در زندگی دارد: هزینه در راه گناه، بلاهای طبیعی، قبول نشدن نماز و عبادات، مرگ چهارپایان، محروم شدن از تولیت و تعمیر مراکز دینی، مصرف شدن اموال در طریق باطل.

فهرست منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

۱. ابراهیمی، محمد حسین، **نظام اقتصادی اسلامی**، قم، نشر تامین، چاپ اول، ۱۳۸۲
۲. ابن بابویه قمی، ابوجعفر محمد بن علی بن حسین، **من لا یحضر الفقیه**، قم، جماعه المدرسین فی الحوزة العلمیه بقم، موسسه النشر الاسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۳
۳. اسماعیل پوردره، مهدی، **ره توشه عاملین زکات**، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۹۲، چاپ هشتم
۴. بروجردی، سیدحسین، **جامع الاحادیث الشیعیه**، تهران، مطبعه المساحه، ۱۳۴۰ق
۵. بهداروند، محمد مهدی، **منابع مالی در حاکمیت فقیه**، قم، میثاق، چاپ اول، ۱۳۸۵
۶. بی آزار شیرازی، عبدالکریم، **رسانی نوین**، قم، موسسه انجام کتاب، ۱۳۵۹
۷. پایگاه تخصصی منبرها، **منبرها موضوعات: ۹۹۵**، اصفهان، مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، ۱۳۹۵
۸. پاینده، ابوالقاسم، **نهج الفصاحه**، اصفهان، انتشارات خاتم الانبیاء، ۱۳۸۸
۹. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، **غرر الحکم و درر الکلم**، مترجمان: لطیف و سعید راشدی، قم، پیام علمدار، چاپ سوم، ۱۳۹۰
۱۰. جوادی آملی، عبدالله، **مفاتیح الحیاه**، قم، نشر اسراء، ۱۳۹۳
۱۱. حرعاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعیه**، قم، آل البيت علیهم السلام لإحياء التراث، ۱۳۶۷
۱۲. حسینی اصفهانی، مرتضی، **جهاد اقتصادی**، قم، انتشارات فرهنگ قرآن، چاپ پنجم، ۱۳۹۰
۱۳. حسینی دشتی، مصطفی، **معارف و معاریف**، تهران، موسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۹
۱۴. دستغیب، عبدالحسین، **گناهان کبیره**، قم، انتشارات اسلامی، چاپ بیستم، ۱۳۸۵

۱۵. دهقان، اکبر، **یکصد و چهارده نکته از قرآن کریم درباره زکات**، تهران، ستاد اقامه نماز، چاپ چهارم، ۱۳۸۶

۱۶. طباطبایی، سیدمحمدحسین، **المیزان فی تفسیر القرآن**، مترجم: ناصر مکارم شیرازی و دیگران، قم، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی؛ تهران، رجاء، ۱۳۶۷

۱۷. غفاری، هادی، **نظام اقتصادی صدر اسلام**، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول، ۱۳۸۶

۱۸. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ نوزدهم، ۱۳۸۶

۱۹. -----، **خمس و زکات**، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۸۱

۲۰. قمی، عباس، **چهل حدیث**، قم، انتشارات ذوی القربی، چاپ اول، ۱۳۸۸

۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تهران، اسوه، چاپ هشتم، ۱۳۸۵

۲۲. -----، **فروع کافی**، مترجم: گروه مترجمان، قم، قدس، چاپ اول، ۱۳۸۸

۲۳. مجلسی، محمدباقر، **بحار الانوار**، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۱۵ق

۲۴. مدیر شانه چی، کاظم، **تاریخ فقه و مذاهب اسلامی**، قم، موسسه بوستان کتاب، چاپ سوم، ۱۳۹۲

۲۵. معین، محمد، **فرهنگ فارسی معین**، تهران، امیرکبیر، چاپ اول، ۱۳۸۸

۲۶. موسوی، فاضل، **زکات در اسلام: راه کارهای ترویج فرهنگ زکات**، قم، دفتر عقل، چاپ اول، ۱۳۸۸

مقاله

۱. باقری تودشکی، مجتبی، باقری، محمد مهدی، رضایی، محمدرضا، **مقاله احکام، مجازات و آثار دنیوی**

و اخروی فرار و اجتناب از مالیات زکات، فصلنامه اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره دوم، بهار ۱۳۹۲

منابع اینترنتی

۱. www.google.com